

Hakarps kyrka och klockstapel

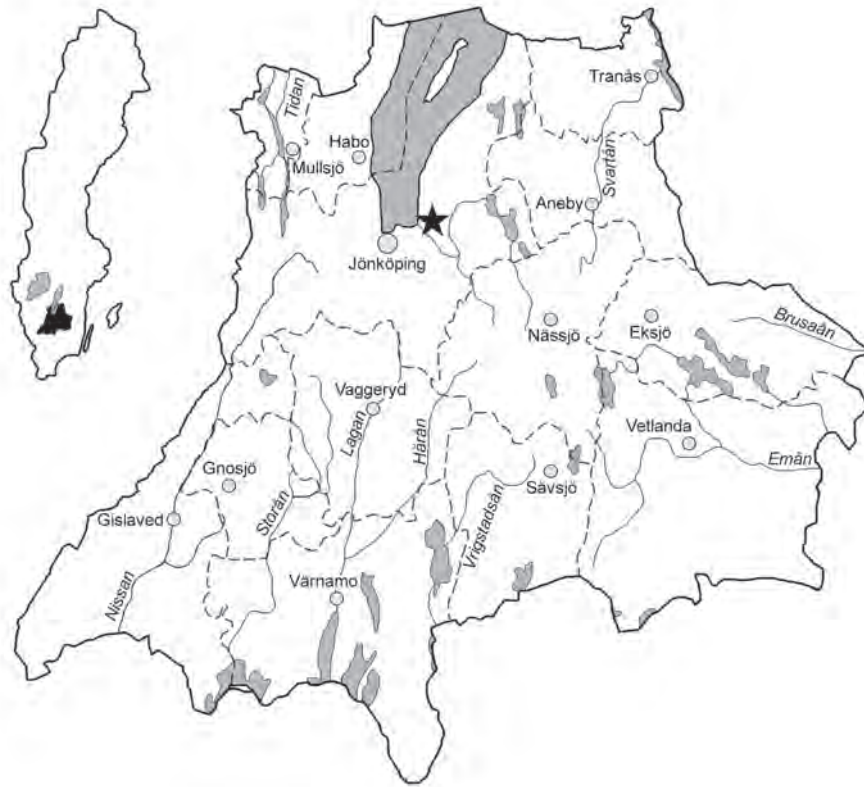
Antikvarisk medverkan i samband med
exteriör restaurering

*Hakarps socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län, Växjö stift*

Hakarps kyrka och klockstapel

Antikvarisk medverkan i samband med
exteriör restaurering

Hakarps socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län, Växjö stift

Rapport och foto: Anders Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2016

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	6
Klockstapeln	8
Beskrivning inför arbetena.....	8
Klockstapeln	10
Vidtagna åtgärder	11
Kyrkans fasadputs	11
Spåntak	12
Takavvattning.....	13
Fönster	13
Vapenhuset	13
Rampen och huvudtrappan.....	14
Sydingångens trappa	15
Klockstapeln	15
Övrigt.....	15
Materialspekifikation.....	16
Sammanfattning.....	16
Administrativa uppgifter.....	17
Referenser.....	17
Tryckta källor och litteratur.....	17
Arkiv.....	17

Bilagor

- Bilaga 1. Ritning över ny trappa och ramp
- Bilaga 2. Program för konservering
- Bilaga 3. Minnesanteckningar från dräneringsbesiktning.

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade tillstånd till restaurering av Hakarps kyrkas och dess klockstapels exteriörer den 25 mars 2013. Beslutet stadgar att arbetena skall följas av antikvarisk medverkan från läns museets sida.

Medverkande antikvarie har varit Anders Franzén, som även sammanställt föreliggande rapport. Arbetena genomfördes under 2015.

Syfte

Syftet med arbetena var att åtgärda kyrkans och klockstapelns exteriör, d.v.s. lagning och avfärgning av puts, målning av snickerier, tjärning av kyrktak och klockstapel samt målning av klockstapelns plåttak. Vidare avsåg man att ersätta den befintliga trappan och rampen till kyrkan med en ny av mer beständigt stenmaterial.

Syftet med den antikvariska medverkan var att dokumentera vidtagna åtgärder och att ge råd och anvisningar i allmänhet. Särskilt viktigt var det att följa upp nyuppförandet av trappan och rampen till vapenhuset.

Klockstapeln inför arbetena.

Kyrkobyggnaden sedd från sydväst inför arbetena.

Teckning från 1880-talet av Eric Ihrfors med kyrkan och klockstapeln. ATA.

Historik

År 1694 revs en nedgången medeltida timmerkyrka till förmån för en ny kyrka av sten. Denna finansierades dels genom rikskollekt, dels genom frikostig donation av ägaren till Hakarps säteri, generaltullinspektören Nils Arvidsson Hägerflycht. Det har föreslagits att Erik Dahlberg gjort ritningarna, men för detta finns inga belägg. Dock är byggnaden helt i linje med barockens ideal och skiljer sig därmed från den vanliga landsortskyrkan i plan och uppbyggnad.

Uppmättningsritning från 1911 av byggnadsingenjören Birger Damstedt. ATA.

År 1729 dekorerades tak och läktarbröst av ”konterfejaren” Edvard Orm från Jönköping. Fram till 1747 var klockorna upphängda i tornet, men p.g.a. att det inte klarade tyngden så flyttades de detta år till en nyuppförd klockstapel. För att stötta tornkonstruktionen tvingades man 1805 sätta in kolonner i kyrkorummet, varvid några gravkammare fick fyllas igen. Samma år finns uppgift om rödfärgning av spåntaket.

År 1837 togs västra och östra gavelrösternas spånklädsel bort och ersattes med revetering. 1857-58 renoverades kyrkan. Nya ekspån lades på taken och inredningen vitmålades i sin helhet med detaljer i förgyllning. År 1894 gjordes en stor restaurering i anslutning till kyrkans 200-årsjubileum. Arbetet leddes av ingenjör Algot Friberg, läns museets grundare. Fönstren fick nya bågar av gjutjärn, skänkta av Husqvarna AB, vilka ersatte träbågarna från 1795 med grönt glas. Fasaderna spritputsades i vitt och ett litet vindfång av trä byggdes framför västporten. De gamla dörrarna byttes ut.

Åren 1913-14 skedde en ny restaurering efter program av arkitekt Georg A. Nilsson, Stockholm. En varmluftsanläggning installerades, varvid ett pannrum grävdes under kyrkans västra del.

Åren 1944-45 skedde ny restaurering ledd av konservator Sven Wahlgren. Bland annat sattes antikglas in i korfönstren och ytterportarna utbyttes. Åren 1967-68 spånades tornet om.

Åren 1970-71 restaurerades kyrkan under ledning av arkitekt Per Rudenstam, Huskvarna. Utvändigt nedknackades den skadade spritputsen och originalputsen togs fram, vilken befanns vara avfärgad med rosa kalkfärg. Putsen lagades med kalkbruk och kom efter en lång diskussion att avfärgas i enlighet med den ursprungliga färgsättningen. Därvid kom gavelrösterna att återfå sin spånklädsel. Vidare omdanades källaren till väntrum med toalett.

År 1994 års företogs en restaurering ledd av Per Rudenstam. Man återgick till en uppvärmning genom el med bänkvärmare av typ EVECO, vilket skulle ge en mer lokal uppvärmning och skona takmålningarna. För att lösa de praktiska bristerna i kyrkan bestämde man sig för att en tillbyggnad var det enda möjliga. Detta gjordes i form av ett vapenhus vid västra gaveln, i utförandet anslutande till kyrkans byggnadstid genom rödfärgad brädpanel och spåntäckt tak. Där inrymdes nya samlingsrum och handikappanpassad toalett. Befintlig källare omdanades till textilförvaring. Västporten flyttades för att bli ytterdörr till vapenhuset och nya dörrblad insattes mot kyrkorummet. En handikappramp ordnades i anslutning till entrén.

Fasadernas puts lagades och avfärgades med kalkfärg i samma ton som innan. Spåntaken tjärströks och tornets lanternin ommålades med röd färg, från att ha varit vitstruken. Solbänkarna avtäcktes med blyplåt.

År 1999 förbättrades dräneringen kring kyrkan p.g.a. putsskador. Putsens nedersta del blåstrades därvid bort så att en sockelmarkering skapades.

Hakarps kyrka 1916. Fasaden hade då spritputs och vapenhuset i öster var också betydligt mindre. ATA.

Klockstapeln fotograferad 1916. ATA.

Klockstapeln

Den 1747 uppförda klockstapeln består av tre hjärtstolpar med åtta stödben på syllar. Allt är klätt med kluven och tjärad furutrappa, likaså tjärad. Ingången har ett dörrblad med gångjärn och nyckelplatta i smide från byggnadstiden.

Klockorna hänger inne i den åttakantiga huven, vilken är täckt med svart plåt av storformat, liksom spiran med förgyllt tupp i toppen. Lill- och storklockan är senmedeltida och utan inskription. Den förra har bevarat sin manuella ringning medan den senare har elektrifierad ringning i likhet med mellanklockan, gjuten 1746 av Gerhard Meyer, Stockholm.

I trapphuset finns årtal 1854 skrivet på panelen, varför den som yngst är från detta år. Lindstam uppger 1924 att stapeln var rödfärgad och att den ursprungligen haft huv täckt med ekspån. Klockstapeln renoverades senast 1993 genom arkitekt Per Rudenstam, Huskvarna. Stora delar av huven var rötskadad och byttes ut, varvid konstruktionen utan tillstånd delvis ändrades. Exteriören tjärades. Elringning installerades året innan, tidigare användes det trampverk som står i trapphuset.

Beskrivning inför arbetena

Kyrkan har en grekisk korsplan med jämnstora armar åt norr, väster, söder och öster. Koret utgör den östra korsarmen och har i vinkeln mot den norra en sakristia. I väster står ett vapenhus från 1994. Ingångarna är genom vapenhuset och södra korsarmen.

Egentlig sockel saknas, men murverkets nedre del av oregelbunden marksten är blottad. Fasaderna bär en slätputs med svagt rosabruten kalkfärg. Gavelröstena i väster och öster är klädda med kluven och tjärad spån. På södra korsarmen sitter en inmurad kalksten med byggnadsåret ovanför porten. I korsarmarnas hörn märks ankarslutar.

Vapenhuset vilar på en gråmålad betongsockel och har rödfärgad, slät brädpanel. Huvudingången är placerad på vapenhusets södra sida. Den har en pardörr från 1944 med svart fiskbenspanel och överljus i form av lunettfönster. Framför porten är en vinklad kalkstenstrappa och en handikappramp av betong med smidesräcke. En sidoingång till källaren finns på norra sidan med rundbågig port i likartat utförande. Korsarmsporten mot söder är en rundbågig pardörr från 1944 med samma fiskbenspanel och en äldre kalkstenstrappa. Varje korsarm har två stora rundbågsfönster i djupa smygar med blyavtäckta solbänkar av stenhällar. Fönstrens svartmålade gjutjärnsbågar är från 1894 och har diagonal spröjsning samt till stor del handblåsta glasrutor. I korfönstren sitter svagt färgat antikglas från 1944. Vapenhusets vitmålade fönsterbågar ansluter i utförandet till kyrkans karaktär.

Hakarps kyrka inför den exteriöra restaureringen.

Ovan: Putsskador inför arbetena.
Till vänster: Den norra fasaden inför restaureringen.
Nedan: Kyrkobyggnadens nordvästra delar och vapenhusets källaringång inför arbetena.

Kyrkan bär ett korstak, valmat över korsarmarna i norr och söder. Detta täcks av sågad, tjärad spån. De svartmålade profilerade takfötterna är ursprungliga. Över korsmitten reser sig ett fyrkantigt torn i två våningar. Nedre delen är klädd med tjärad spån. Den övergår via en karnisprofilerad huv till den övre delen. Denna är klädd med rödfärgad brädpanel och har i varje sida två svartmålade luckor. Tornet avslutas med en åttkantig spira som kröns av en förgylld tupp. Tornets takfall är likaså täckta med tjärad spån. Sakristian har ett pulpettak med samma täckning. Alla takfallen har hängrännor av plåt och stuprör av vitmålad plåt. Vapenhuset bär ett valmat sadeltak med spjälkad spåntäckning. Vapenhusets stuprör är av koppar och inte målade.

Ovan: Spåntaket på vapenhuset hade partiella rötskador inför arbetena.
Till vänster: Kalkstensmaterialet vid huvudingången var vittrat trots att den uppfördes så sent som 1994.

Ovan: Tanken var att byta stenarna till vilplanet och steget längst ner till vänster, men detta ändrades vid genomförandet.

Till höger: Inskriftsstenens målning dammades väsentligt.

Exteriörens skadebild omfattade bland annat putsytan och dess avfärgning hade skador i form av putssläpp och missfärgningar samt att spåntaket var i behov av omtjärning. Trappan och rampen med kalkstensytor hade visat sig inte kunna motstå väder och vind och var därför kraftigt vittrade. Därför avsåg man att riva hela denna konstruktion och bygga upp en ny, snarlik med ytor av granit.

Klockstapeln

Den 1747 uppförda klockstapeln består av tre hjärtstolpar med åtta stödben på syllar. Allt är klätt med kluven och tjärad furuspån, likaså tjärad.

Ingången har ett dörrblad med gångjärn och nyckelplatta i smide från byggnadstiden.

Klockorna hänger inne i den åttakantiga huven, vilken är täckt med svart plåt av storformat, liksom spiran med förgylld tupp i toppen. Lill- och storklockan är senmedeltida och utan inskription. Den förra har bevarat sin manuella ringning medan den senare har elektrifierad ringning i likhet med mellanklockan, gjuten 1746 av Gerhard Meyer, Stockholm. I trapphuset finns årtalet 1854 skrivet på panelen, varför den som yngst är från detta år. Lindstam uppger 1924 att stapeln var rödfärgad och att den ursprungligen haft huv täckt med ekspån.

Klockstapeln renoverades senast 1993 genom arkitekt Per Rudenstam, Huskvarna. Stora delar av huven var rötskadad och byttes ut, varvid konstruktionen delvis ändrades. Exteriören tjärades. Elringning installerades året innan, tidigare användes det trampverk som står i trapphuset.

Klockstapels skadebild utmärktes av ett behov av tjärning av träkonstruktionen. Stapelns tak av falsplåt flagade knappast, men var i behov av underhållsmålning.

Klockstapelns spånbeklädnad var väderbiten och i behov av tjära inför arbetena.

Vidtagna åtgärder

Kyrkans fasadputs

Tanken var att lös puts med dålig vidhäftning skulle rivas, men inledningsvis gjordes väl stora ansträngningar att gå in till murverket. Detta skedde på några av de övre partierna på fasaderna mot söder, men avbröts. Därefter skedde en skonsammare blästring av fasaderna.

Efter detta företogs kompletterande utstockning och putslagning med syfte att åstadkomma en lika dan karaktär på putsytan som tidigare. Den nya putsytan erhöll en tillfredsställande ojämnhet som antyder det bakomliggande murverkets ojämnheter. Efter putsningen skedde en traditionell kalkavfärgning med flera strykningar. Vid avfärgningen var strävan att erhålla samma kulör som tidigare (kulör 18:5 enligt Kalkfärgslikaren från 1975). Tre prov målades upp (grupp 19-rad 3; grupp 20-rad 3 och grupp 24-rad 3). Efter noggrant övervägande valdes slutligen grupp 24-rad 3 (44/92:13, 225 g av 44 bränd terra och 150 g av 92 ljusocker, allt till 25 kg kalkpasta). Putsytan bestod av finbruk 0–1 mm.

Ytterväggarnas nedre delar hade efter putsarbetena i början av 1990-talet erhållit skador redan på ett tidigt stadium. Man hade därför frilagt den nedre delen av väggen för att markera en sockel. Ett syfte med detta var att undvika att putsen sög markfukt. I ett tidigt stadium av de nu aktuella arbetena uppkom en diskussion kring var väggputsens begränsning nedåt skulle dras. Därför tog antikvarien fram fotografier på sockeln och markerade med en röd linje på fotografierna var begränsningen lämpligen skulle förläggas. Dessa bilder användes av entreprenören vid arbetena, med lyckat resultat.

Inför de nu genomförda arbetena föreskrevs att den nedre delen

Ovan: Putsskadorna var särskilt omfattande nedtill på fasaderna.

Nedan: Inför bestämningen av putskulören togs tre prov fram och provströks. Målet var att bibehålla befintlig färgsättning.

Ovan: Delar av fasaden hade bortfall i form av äggskalsliknande skikt av ytputs.

Till vänster: En nyligen insatt ventil hade inte målats in i putskulören.

Det mesta av tavlans röda färg gick förlorad vid rengöringen. Imålning skedde med linoljefärg i befintlig kulör.

av ytterväggarna (ca 50 cm) skulle behandlas med kalivattenglas för att erhålla en mindre fukt drivande puts. Detta gjordes också.

I fasaden finns ankarjärn. Dessa stålborstades, rostskyddsbehandlades med järnmönja och målades svarta med linoljefärg.

Den södra fasadens naturstensplatta med kyrkans byggnadsår var inför arbetena röd med målade bokstäver och siffror i gult. Den röda färgen pudrade avsevärt så att en röd slöja uppkommit under stenen. Detta kan ha berott på att färgen var överpigmenterad. Entreprenadbeskrivningen angav att bokstäverna och siffrorna skulle förgyllas. Inför arbetena diskuterades hur stenen skulle hanteras och man kom fram till att den absolut inte fick blästras, utan bara sköljas av. Vidare frångick man planerna på att förgylla delar av stentavlan, eftersom inga spår efter förgyllning kunde spåras när ställningarna gjordes tavlan tillgänglig. Trots en varsam avsköljning försvann större delen av den röda färgen. För att undvika att färg avsätts på väggen under stenen beslutades att inte måla in denna, utan att bara måla i bokstäver och siffror i befintlig kulör och med linoljefärg. Antikvarien angav den befintliga kulören till NCS S 0560-G90Y. Det färdiga resultatet följde visserligen den tidigare kulören, men upplevdes av vissa som väl citrongul.

Omfattande putsarbeten har utförts sedan 1990-talet och de aktuella arbetena gav inte upphov till några nya kulturhistoriska iakttagelser.

Spåntak

Det befintliga spåntaket och de två gavelröstena var i princip i god kondition. Inför omtjärningen byttes ett hundratal spån ut, ca 300 på vapenhuset och 150 på takryttarens flackare del.

På vapenhuset var ersättningsspånen spjälkade och på takryttaren sågade. De gamla spånen rengjordes genom borstning och tjärades 2–3 gånger med uppvärmd, opigmenterad trätjära. De takfall som erhöll tre strykningar vette mot söder.

Ovan: Nya spån ilagade i vapenhusets västra takfall.
Till höger: Enstaka nya spån i vapenhusets södra takfall.

Takavvattning

Befintliga stuprör, utom på vapenhuset, målades in i fasadens kulör (NCS S 0510-Y90R) och kompletterades med nya lövsilar. De ursprungligen tänkta lövsilarna – modell Allan – ersattes av självrensande från Lindab (SLS 300).

Fönster

Alla fönster med gjutjärnsbågar rengjordes, trasiga glas byttes mot nya snarlika, kittkompletterades med linoljekitt och målades med linoljefärg. Kulören var som tidigare NCS S 8500-N.

Vapenhuset är också försett med fönster, men dessa är av trä. Fönstren rengjordes (rengöringsgrad 2) och målades. Fönstren som sitter i trävägg målades med vitaktig linoljefärg i kulören NCS S 1002-G50Y. Ett källarfönster målades in i sockelns gråare kulör, d.v.s. NCS S 4502-Y.

Vapenhuset

Vapenhuset är sentida och uppfört av andra material och kulörer än kyrkobyggnaden. Fasaden består av stående slät spontpanel. Denna målades i en röd kulör, NCS S 5040-Y80R, vilket motsvarar den tidigare färgsättningen. Detsamma gjordes med takryttaren mitt över kyrkobyggnaden. Ingångsdörrarna av trä rengjordes och målades i svart kulör, NCS S 8500-N.

Vapenhusets sockel skiljer sig också från den övriga kyrkobyggnadens. Sockeln är av betong som slätputsats. Vid arbetena blåstrades sockelputsen bort och en ny puts byggdes upp. Den nya slätputsade ytan avfärgades med silikatfärg i en grå kulör, NCS S 4502-Y.

För att undvika fuktupptagning kring sockeln var det föreskrivet att man på marken utanför sockeln skulle skapa en sträcka med ett dränerande lager samt urharpsten ovanpå denna. Begränsningen mot grusgången skulle vara ett stålband. Detta genomfördes plan-

Fönstren med järnbågar skulle i princip endast underhållsmålas med svart linoljefärg.

Ovan: Vapenhusets västra fasad efter nymålning och dränering.
Till vänster: Källarnedgången, den hårdgjorda gången och bandet av urharpsten utefter vapenhusets sockel.

För att undvika fuktvandring lades ett band av stora stenar utefter vapenhusets sockel. Mot gången avgränsades detta med ett stålband.

Ovan: Den nya trappan med räcket monterat och målat.
Till höger: Den nya trappan och rampen av granit.

enligt, trots att man genomförde en ej planerad dränering och tätning av vapenhusets källargrund. Den nya dräneringen motiverades av att dräneringsledningen var ansluten till avloppsledningen. Vid grävningarna, som skedde i gamla schakt, påträffades ett kranium, som av Länsstyrelsen bedömdes ligga i omrörda lager. Mot källarväggen lades en platonmatta, cellplast och därefter tvättad singel/makadam. Källaringången justerades så att den omgivande gräsyta sänkts något och ett trappsteg kunde uteslutas. Den kil som bildades mellan vapenhusets södra fasad och den nya trappan samt det område som skapades mellan rampen och kyrkobyggnadens sydvästra hörn belades också med urharpsten.

Rampen och huvudtrappan

Som tidigare nämnts höll inte den i början av 1990-talet tillkomna trappans och rampens ytskikt av kalksten särskilt länge och omfattande spjälkningar uppstod kort efter uppförandet. Därför valde man att riva hela konstruktionen och återuppbygga en liknande, men med ytor av mer hållbar granit. Rivningen gick planenligt.

Handlingarna angav att granitytorna skulle vara flammade, d.v.s. erhålla en tämligen slät yta som påminner om kryssharnad sten. När uppförandet pågick och stenen var levererad upptäcktes att stenarna till rampen, inte trappan, levererats med råkilad yta. Detta innebar att ytorna var betydligt skrovligare och ojämna än avsett. För att komma vidare fördes en diskussion gemensamt inom arbetsgruppen tillsammans med Länsstyrelsen. Slutsatsen var att stenarna med den levererade, grövre ytan var fullt acceptabla på rampen och arbetena kunde därefter fullföljas. På trappans översta och nedersta trappsteg

gjordes en kontrastmarkering av svart sten infälld i stenen. Stenen till trappan och rampen var grå bohusgranit, Näsinge.

Rampen och trappan försågs med ett räcke av smide, som gjordes mer tillgänglighetsanpassat genom att det sticker ut lite längre från trapploppet än tidigare. Räcket målades med järnmönja och svart linoljefärg.

Sydingångens trappa

Framför den södra ingången finns en trappa av kalksten. Inför arbetena var framför allt vilplanets och ett trappsteg vittrat mer än de andra. Därför föreskrevs att dessa skulle bytas ut mot nya av liknande slag.

När bygget startat konstaterades det att de skadade delarna hellre borde lagas och konserveras än bytas ut i sin helhet. Markentreprenören fullföljde sin del av arbetena genom att skapa en ny underbyggnad och justera trappan, medan skadade delar lagades av Stenkonservering Väst AB. Konserveringen omfattade bland annat skonsam mekanisk rengöring med vatten, limning av lösa stenbitar, lagning av klovsprickor med stenlim och slutligen fogning med kalkbruk.

Klockstapeln

Plåttakytorna på klockstapeln rengjordes och målades med svart färg i enlighet med Introtekniks färgsystem (Isotrol och Isogard pansar). Beträffande tjärningen så utfördes den på samma sätt som de ovan beskrivna spåntaken. Delar av spåntäckningen har en tjock krusta av gamla tjärlager.

Övrigt

I slutskedet lades en sträng av naturgrus utefter kyrkobyggnadens fasader som gräns mot gräsmattan.

Samtidigt som utvändiga blästringsarbeten pågick uppkom omfattande nerdammning av kyrkorummet. Städning av kyrkorummet och rengöring av inventarier utfördes på bekostnad av entreprenören. Rengöringen av inventarierna utfördes av Conservator J.T.F. Petéus AB, Göteborg, i enlighet med ett program upprättat av Jönköpings läns museum.

Den södra ingångens trappa efter omläggning och konservering.

Ovan: Klockstapelns spånytor ströks med dalbränd trätjära.

Till vänster: Plåttaket på klockstapeln målades.

Takryttaren efter tjärstrykningen och ommålningen.

Materialspecifikation

Generalentreprenören överlämnade en materialspecifikation i samband med slutbesiktningen. Sammanfattningsvis omfattade den följande:

Linoljefärg	Fasad Linoljefärg, Kulturhantverkarna
Silikatfärg	Silikat Täckfärg, Alcro
Kitt	Fönsterkitt, Alcro
Bruk	Saint-Astier NHL, Målarkalk
Kalivattenglas	Keim fixativ, Keim
Grundfärg, metall	Isotrol takgrund, Introteknik AB/ Engwall & Claesson
Täckfärg, metall	Isogard pansar, Introteknik AB
Trätjära	Dalbränd trätjära, Claessons trätjära

Sammanfattning

Sommarhalvåret 2015 genomfördes en utvärdig restaurering av Hakarps kyrka. Arbetena omfattade i första hand en översyn av puts och avfärgning, tjärning av spåntak och ersättande av den gamla entrétrappan och rampen med en ny av granit. Samtidigt företogs arbeten på den intilliggande klockstapen, varvid plåttaket målades och övriga delar tjärades.

Hakarps kyrka efter avslutade arbeten.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	433-7773-2012
Jönköpings läns museums dnr:	111/2013
Byggherre:	Huskvarna pastorat
Projektledare:	Arkitekthuset Jönköping AB/ Maria Williamsson, Daniel Höglund
Generalentreprenör:	AB Karlssons fasadrenovering
Spån- och tjärningsentreprenör:	Kyrktak bygg & konsult AB
Målerientreprenör:	Stenbergs Måleri AB
Smidesentreprenör:	Vätterbygdens Svets och Smide AB
Markentreprenör:	AMA AB
Stenkonserveringsentreprenör:	Stenkonsivering Väst AB
Rapportansvarig:	Anders Franzén
Rapport granskad av:	Mikael Nordström
Antikvarisk medverkan:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Hakarps socken
Fastighetsbeteckning:	Hakarp 3:1/Hakarps kyrka

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

Gullbrandsson, Robin. 2007. Hakarps kyrka. Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Byggnadsvårdsrapport 2007:27, Jönköpings läns museum.

Arkiv

Jönköpings läns museum: Topografiska arkivet.

Riksantikvarieämbetet: Antikvarisk-topografiska arkivet.

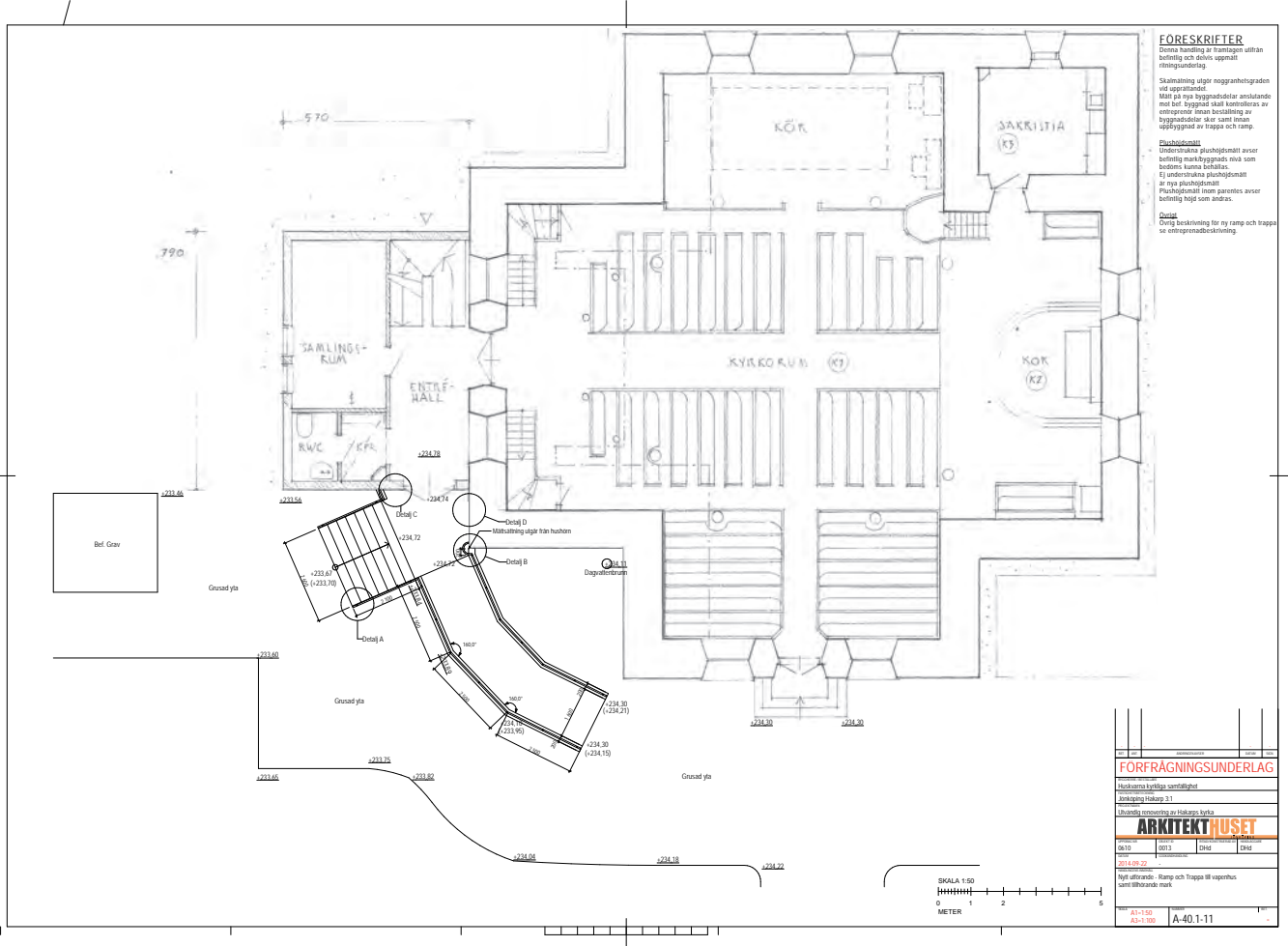

Kyrkans södra fasad vid slutbesiktningen.

Vid rivningen av vapenhusets trappa framkom skrivna hälsningar från de som var inblandade vid uppförandet 1994 (NCC, "Snickaren från Hössna" och B Tisell).

Ritning över ny trappa och ramp

FORESKRIFTER
 Denna handling är framtagen utifrån beaktning och följer uppgift ritningsunderlag.
 Skallning utgör noggrannhetsgraden vid uppgiften.
 Mät på nya byggnadsdelar avseende mät best. byggd skilj sammanlita av entreprenör innan beställning av byggkostnader ska sättas in och uppgift av trappa och ramp.
Planchöjningar
 Understrukna planchöjningar avser befintlig mark byggd: nivå som beständs kunna behållas.
 Ej understrukna planchöjningar är nya planchöjningar.
 Planchöjningar inom parentes avser befintlig höjd som ändras.
Övrigt
 Övrig beskrivning för ny ramp och trappa se entreprenörsbeskrivning.

FORFRÅGNINGSUNDERLAG					
Hälsjöhus AB					
Sörmlands län					
Arkitekthuset					
2016-09-22					
Nytt affärsområde - Ramp och Trappa till sjukhus					
SÄBÖ					
A40.1-11					

Program för konservering

Göteborg 2015-05-11

AMA AB
att: Daniel Johansson
Kalkstensgatan 7
553 03 JÖNKÖPING

Angående äldre kalkstenstrappa vid Hakarps kyrka

Skadebild

Generellt kan man säga att trappan är i gott skick, men här finns även en del skador. Till exempel har några av kalkstenarna spjälkats, vilket innebär att stenen skiktas sig parallellt med lagringsriktningen. Sådana spjälknings-skador är typiska för kalksten och orsakas av att svagare zoner, ofta med stort lerinnehåll, löses upp varpå det bildas så kallade klovsprickor. Stenen delas helt enkelt upp i flera skikt som saknar bindemedel sinsemellan. I sprickorna skapas en grogrund för andra typer av nedbrytning såsom biologisk (alger, lavar och mossor får fäste och börjar växa), och fysikalisk (vatten tränger in och kan på sikt spränga sönder stenen när det blir frost). Dessutom har några fogar spruckit vilket framförallt hänger samman med att de nedersta trappstegen satt sig. På några enstaka ställen har stenen också spruckit.

Förslag på åtgärder

1. alla trasiga fogar sågas upp och rensas ur
2. de nedersta trappstegen tas bort, marken åtgärdas och de läggs tillbaka i rätt nivå
3. trappan rengörs, lösa bitar limmas fast, klovsprickorna lagas och trappan fogas

Metoder och material

Rengöring: Ytorna rengörs mekaniskt med mjuka borstar och vatten.
Limning: Stenlim Tixo (stenteknik.nu), och/eller TEC7. (novatech.nu).
Lagning: Alla skador lagas upp med Stenlim Pasta (stenteknik.nu).
Fogning: Trappan fogas med Saint-Astier kalkbruk (malarkalk.se).

Vem gör vad?

Punkterna 1 och 3 ovan utförs av AB Stenkonservering Väst, punkt 2 av AMA AB. Arbetet samordnas av Daniel Johansson på AMA AB.

Tid och kostnad

En rimlig uppskattning är att det tar två arbetsdagar för två personer att utföra åtgärderna 1 och 3 enligt förslaget ovan. Omräknat i pengar motsvarar detta, inklusive kostnader för resor och material, cirka 25.000 kr.

Lagstadgad mervärdesskatt tillkommer.

Vänligen
Stefan Holmgren

AB STENKONSERVERING VÄST

Postadress:
Box 8712
402 75 GÖTEBORG

Besöksadress:
Fiskhamngatan 43
414 58 GÖTEBORG

Hemsida:
stenkonserveringvast.se

Telefon:
+4631564763

Org.nr:
556837-5090

Minnesanteckningar från dräneringsbesiktning

HAKARPS KYRKA

FASADER mot söder och väster

Befintlig tjära på de nedre delarna av källarväggen.

En mineralullsskiva låg sedan på dess utsida.

Väggen är uppbyggd av lecablock som har putsats.

HAKARPS KYRKA

FASAD mot norr

HAKARPS KYRKA

UPPHITTAT Kranium i befintlig ledningsbädd längst västra fasaden.

Sommarhalvåret 2015 genomfördes en utvändig restaurering av Hakarps kyrka. Arbetena omfattade i första hand en översyn av puts och avfärgning, tjärning av spåntak och ersättande av den gamla entrétrappan och rampen med en ny av granit. Samtidigt företogs arbeten på den intilliggande klockstapen, varvi plåttaket målades och övriga delar tjärades.